

УДК 346:347

Олена Черненко,

старший науковий співробітник

Науково-дослідного інституту приватного права і підприємництва
імені академіка Ф.Г. Бурчака Національної академії правових наук України

ДО ПИТАННЯ ЗАХИСТУ ІНТЕРЕСІВ ВКЛАДНИКІВ БАНКІВ

У статті розглянуто проблемні питання щодо захисту інтересів вкладників банку та притягнення до відповідальності пов'язаних із банком осіб за порушення вимог законодавства, в тому числі нормативно-правових актів Національного банку України, здійснення ризикових операцій, які загрожують інтересам вкладників чи інших кредиторів банку, або доведення банку до неплатоспроможності.

Ключові слова: неплатоспроможність, банкрутство, вкладник, кредитор, відповідальність.

Постановка проблеми. Ефективне функціонування банківської системи є однією з необхідних умов розвитку економіки країни. Забезпечення стабільності банківської системи – це одне з першочергових завдань, яке необхідно вирішити на шляху інтеграції України до європейського економічного простору. Світова фінансова криза, несприятливі політичні та військові події, здійснення керівниками банку ризикових операцій, зниження інвестиційної активності негативно впливають на розвиток банківської системи України.

Аналіз останніх досліджень. Дослідженню функціонування банківської системи присвячені праці таких вчених, як О. Вовчак, О. Кириченко, С. Міщенко, Р. Міллера. Питання неплатоспроможності (банкрутства) досліджувались такими вітчизняними вченими, як О. Бірюков, В. Джуль, Б. Поляков, П. Пригуза, В. Радзівілюк, Я. Рябцева, О. Степанов та ін. Проте питання, що пов'язані із захистом інтересів кредиторів, вкладників банків, ще є недостатньо опрацьованими.

Метою наукової статті є дослідження деяких проблемних питань, пов'язаних із захистом інтересів вкладників та кредиторів неплатоспроможних банків.

Вклад основного матеріалу. На стан банківської системи впливають численні фактори – зовнішні, внутрішні, економічні, адміністративні, викликаючи велику кількість серйозних проблем, що стоять на заваді підвищення конкурентоспроможності банківського сектору в Україні [1, с. 84].

До зовнішніх причин на сьогодні відносять:

1) призупинення темпів росту та нестабільність загальносвітової та внутрішньої економіки;

2) втрата довіри до банку, наприклад, від неправильного управління;

3) загальноекономічна ситуація, коли відбуваються масові паніки серед вкладників банківських установ;

4) рейдерські атаки, які цілеспрямовано направлені на знецінення активів банку, що в подальшому призводять до їх можливого продажу або ліквідації.

До внутрішніх причин відносять:

1) недотримання законодавства, особливо в частині про підтримання необхідного рівня всіх показників;

2) обман органів влади, який викликаний приховуванням інформації від контролюючих суб'єктів про справжній стан із платоспроможністю фінансової установи;

3) некомпетентне керівництво, що залежить від рівня корпоративної культури установи;

4) спекуляція;

5) недоліки внутрішньобанківської системи, яка безпосередньо залежить від проведеної політики всередині установи [2].

Банкрутство банку коштує суспільству дуже дорого і лягає тягарем на плечі платників податків. Нездатність банківської установи погасити свої зобов'язання призводить до збитковості клієнтів, вкладників, акціонерів і держави.

Із початку 2014 року Національний банк України визнав неплатоспроможними більш ніж 80 банків. У ліквідації українських банків є цілий спектр причин, починаючи з невиконання основних нормативів, закінчуючи непрозорою структурою власності [3].

Погіршення фінансового становища банків, що відбулося останнім часом, пов'язане, як правило, із чинниками суб'єктивного характеру, зокрема здійсненням банками ризикових операцій та приховуванням таких операцій від регулятора шляхом подання недостовірної звітності.

За таких обставин вкладники та інші кредитори банку опиняються в ситуації, коли їхні права порушуються. Більше того, ризикові операції в переважній більшості випадків проводяться опосередковано, а отже, відслідкувати схему шахрайства через розгалужене коло можливих її учасників заздалегідь не вбачається можливим. Проте не лише відслідкувати, а і довести умисел учасників подібних схем, спрямованих на доведення банку до неплатоспроможності, дуже непросто.

Із метою посилення відповідальності пов'язаних із банком осіб Законом України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо відповідальності пов'язаних із банком осіб» від 02.03.2015 р. № 218-VIII було внесено зміни до низки законодавчих актів, у тому числі до Закону України «Про банки і банківську діяльність». Так, ч. 5 та ч. 6 статті 58 Закону було викладено в редакції: *«Пов'язана з банком особа за порушення вимог законодавства, в тому числі нормативно-правових актів Національного банку України, здійснення ризикових операцій, які загрожують інтересам вкладників чи інших кредиторів банку, або доведення банку до неплатоспроможності несе цивільно-правову, адміністративну та кримінальну відповідальність».*

Пов'язана з банком особа, дії або бездіяльність якої призвели до завдання банку шкоди з її вини, несе відповідальність своїм майном. Якщо внаслідок дій або бездіяльності пов'язаної з банком особи банку завдано шкоди, а інша пов'язана з банком особа внаслідок таких дій або бездіяльності прямо або опосередковано отримала майнову вигоду, такі особи несуть солідарну відповідальність за завдану банку шкоду».

Слід зазначити, що відповідно до ст. 52 згаданого закону пов'язаними з банком особами є:

- 1) контролери банку;
- 2) особи, які мають істотну участь у банку, та особи, через яких ці особи здійснюють опосередковане володіння істотною участю в банку;
- 3) керівники банку, керівник служби внутрішнього аудиту, керівники та члени комітетів банку;
- 4) споріднені та афілійовані особи банку, в тому числі учасники банківської групи;
- 5) особи, які мають істотну участь у споріднених та афілійованих особах банку;
- 6) керівники юридичних осіб та керівники банків, які є спорідненими та афілійованими особами банку, керівник служби внутрішнього аудиту, керівники та члени комітетів цих осіб;

7) асоційовані особи фізичних осіб, зазначених у пунктах 1-6 цієї частини;

8) юридичні особи, в яких фізичні особи, зазначені в цій частині, є керівниками або власниками істотної участі;

9) будь-яка особа, через яку проводиться операція в інтересах осіб, зазначених у цій частині, та на яку здійснюють вплив під час проведення такої операції особи, зазначені в цій частині, через трудові, цивільні та інші відносини.

Необхідно звернути увагу на те, що питання відповідальності пов'язаної з банком особи регулює також і ч. 5 ст. 52 Закону України «Про систему гарантування вкладів фізичних осіб», відповідно до якої Фонд або уповноважена особа Фонду в разі недостатності майна банку звертається до пов'язаної з банком особи, дії або бездіяльність якої призвели до заподіяння кредиторам та/або банку шкоди, та/або пов'язаної з банком особи, яка внаслідок таких дій або бездіяльності прямо чи опосередковано отримала майнову вигоду, з вимогою про відшкодування шкоди, заподіяної банку. Фонд або уповноважена особа Фонду також має право заявити вимоги до небанківської фінансової установи, якою від фізичних осіб залучені як позики або вклади кошти, що згідно із цим Законом прирівнюються до вкладів.

Важливими є внесення змін до КК України шляхом прийняття статті 218-1, яка передбачає, що доведення банку до неплатоспроможності, тобто умисне, з корисливих мотивів, іншої особистої заінтересованості або в інтересах третіх осіб вчинення пов'язаною з банком особою будь-яких дій, що призвели до віднесення банку до категорії неплатоспроможних, якщо це завдало великої матеріальної шкоди державі або кредитору, – карається обмеженням волі на строк від одного до п'яти років або позбавленням волі на той самий строк, із накладенням штрафу від п'яти тисяч до десяти тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян та позбавленням права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю на строк до трьох років.

Отже, прийняття вищезгаданих норм мало сприяти ефективнішому захисту інтересів кредиторів банків, вкладників, але на практиці виникла проблема доведення складу правопорушення. Головною складністю для притягнення до відповідальності пов'язаної з банком особи (насамперед, керівників банків, контролерів, власників істотної участі в банку, під час прийняття ними рішень, що негативно впливатимуть на фінансовий стан, платоспроможність банку) є необхідність встановлення вини в завданні

збитків (неповернення депозитів у повному обсязі) та причинного зв'язку між діями (бездіяльністю) та негативними наслідками.

Прийняті зміни справді є революційним для України, але й до їх прийняття була передбачена в законодавстві відповідальність власників істотної участі та керівників банків за фіктивне банкрутство, доведення до банкрутства чи приховування неспроможності банку. Суд міг встановити вину відповідних осіб і за загальною статтею КК України – доведення до банкрутства. Аналогічно за рішенням суду на цих осіб могла бути покладена відповідальність за зобов'язаннями банку в разі визнання банку з їхньої вини неплатоспроможним. Попри це, приклади притягнення осіб до відповідальності за вищезазначені правопорушення українській практиці невідомі [4].

Отже, притягнення до відповідальності таких осіб залежить швидше від належної роботи слідчих органів та політичної волі, ніж від недоліків законодавства.

Необхідно звернути увагу на те, що і НБУ повинен вживати всіх заходів, щоб запобігти ймовірності банку стати проблемним або неплатоспроможним.

Відповідно до ст. 69 Закону України «Про банки і банківську діяльність» банк зобов'язаний подавати Національному банку України фінансову й статистичну звітність щодо роботи банку, його операцій, ліквідності, платоспроможності, прибутковості, а також інформацію афілійованих осіб банку з метою оцінки фінансового стану банку.

Метою банківського нагляду є стабільність банківської системи й захист інтересів вкладників і кредиторів банку щодо безпеки зберігання коштів клієнтів на банківських рахунках (ст. 67 Закону України «Про банки і банківську діяльність»). Відповідно до статті 55 Закону України «Про Національний банк України» головна мета банківського регулювання й нагляду – безпека та фінансова стабільність банківської системи, захист інтересів вкладників і кредиторів. Національний банк здійснює функції банківського регулювання й нагляду на індивідуальній і консолідованій основі за діяльністю банків і банківських груп у межах і порядку, передбачених законодавством України.

Отже, від належного виконання функцій, покладених на НБУ та органи слідства, залежить захист прав та інтересів вкладників, кредиторів банків.

На перший погляд, ефективним способом захисту порушених прав споживачів фінансових послуг може стати внесення змін до Закону України «Про банки і банківську діяльність» шляхом закріплення такої норми: *«У разі доведення банку до неплатоспроможності пов'язана з банком особа несе солідарну відповідальність перед вкладниками, кредиторами банку, за виключенням випадків, коли зможе довести, що нею було вжито всіх можливих заходів щодо недопущення здійснення ризикових операцій, які загрожували інтересам вкладників чи інших кредиторів банку»*. Проте навіть прийняття запропонованої вище норми не гарантує бажаного результату.

На нашу думку, захистити права вкладників банку можливо шляхом укладання обов'язкового договору страхування ризику неповернення вкладу. При цьому необхідно укласти такий договір із фізичними особами, якщо сума вкладу становить більше 200 000,00 грн. (оскільки Фонд гарантування вкладів зможе повернути суму вкладу фізичній особі до 200 000,00 грн.), а з юридичними особами – за будь-якої суми вкладу. Встановлення на законодавчому рівні обов'язковості укладання для вкладників усіх банків договору страхування ризику неповернення вкладу надасть можливість зробити суму страхового платежу мінімальною.

Висновки.

Ураховуючи вищенаведене, можна зробити висновок, що норми законодавства, які спрямовані на посилення відповідальності пов'язаних із банком осіб, на жаль, не в повній мірі реалізуються на практиці, тому наразі необхідним є пошук інших шляхів для захисту інтересів вкладників банків, одним із яких є укладання обов'язкового договору страхування ризику неповернення вкладу.

Список використаних джерел:

1. Тьорло В.О., Іщенко Р.О. Проблеми функціонування комерційних банків України за сучасних умов та шляхи їх вирішення. URL: http://www.economy.in.ua/pdf/1_2015/22.pdf.
2. Меньшова А.Ю. Причини виникнення та шляхи запобігання банкрутства комерційного банку: монографія. Х.: ХДТУБА, 2008. 146 с.
3. Перевір свій банк: що вказує на швидкий крах банку в Україні. URL: <https://biz.nv.ua/ukr/publications/perevir-svij-bank-shcho-vkazuje-nashvidkij-krah-banku-v-ukrajini-176291.html>.
4. Посилення відповідальності власників банків. URL: http://equity.law/images/publication/news_name/nikitin-top100-1.pdf.

В статье рассмотрены проблемные вопросы относительно защиты интересов вкладчиков банка и привлечения к ответственности связанных с банком лиц за нарушение требований законодательства, в том числе нормативно-правовых актов Национального банка Украины, осуществление рискованных операций, которые угрожают интересам вкладчиков или других кредиторов банка, или доведение банка до неплатежеспособности.

Ключевые слова: неплатежеспособность, банкротство, вкладчик, кредитор, ответственность.

In the article problem questions are considered in relation to defence of interests of depositors of bank and bringing in to responsibility of the persons related to the bank for violation of requirements of legislation, including normatively-legal acts of the National bank of Ukraine, realizations of risk operations, that threaten to interests of depositors or other creditors of bank, or leading to of bank, to solvency.

Key words: insolvency, bankruptcy, depositor, creditor, responsibility.